

Van, aki költőként, van, aki polonistaként, akad, aki kultúrdiplomataként ismeri.

Az idén egymást követik a könyvei, önéletrajzi ihletésű ötvenhatos vonatkozású regényét meg is filmesítik. Kovács Istvánt, a szorgos történészt, szűkszavú poétát és termékeny műfordítót Lengyelországban talán jobban ismerik, mint idehaza: kulturaközvetítő munkásságának elismeréseként öt lengyel város – köztük Krakko – tisztelte meg díszpolgári címmel.

FOTÓ: MÁTÉ PÉTER

Kovács István a gyermekkor tündöklétéről, a lengyel történelmi sorsfordulókról és a bendősovinizmusról

Hadiállapot

CSONTOS JÁNOS

Könyvek után, további könyvek és film előtt áll mostanában. Elérkezett volna az alkotói összegzés időszaka?

– Kétségkívül koncentrált alkotói időszakomat élem, amelytől a leltárlás gésztusa sem idegen. Több nagy műnek a végére értem, amelyek évek, sőt évtizedek munkáját ölelik fel, ám megvalósítandó terveim is vannak még bőséggel. Az említett film A gyermekkor tündöklése című regényemből készül, Erdőss Pál rendezésében, Papp Ferenc operatőri munkájával, s elkészülte összefügg az 1956-os jubileummal: október 22-én tervezik bemutatni a mozikban. A könyvhöz a regény második kiadásával is előrukkolt a Magyar Napló Kiadó. Ezzel párhuzamosan megjelent a XX. századi lengyel történelem sorsfordulóival foglalkozó esszékötet, ősszel pedig a tervek szerint a publicisztikakötetemet jelenteti meg a Széphalom Könyvműhely, amely évtizedes termésből szemezget. A válogatott verseskötetemet is az idén terveztem kiadni, de lehet, hogy ez már átcúsúzik a jövő évre. Még decemberben kijön azonban munkahelyem, a Történettudományi Intézet az 1848–49-es szabadságharc lengyel résztvevőinek általam szerkesztett életrajzi lexikonával. Összesen mintegy négyezer lengyel légjós harcolt a magyar szabadságért, a kötet 2500 címszót és háromszáz portréfotót tartalmaz majd.

– Ezek szerint mégiscsak felülkerekedett a történéssz az író?

– Eredetileg történésznek indultam, de nem volt bennem elég kitartás, elcsábított az irodalom. A Kilenycki költőcsoporthoz tagjaként a líra felől érkeztem el a műfordításhoz, majd vissza a lengyel történelem nagy témáihoz, különös tekintettel a gazdag magyar vonatkozásokra. Első verseskötetem, a Havon forgó éj 1973-ban látott napvilágot, de ezt már megelőzte 1972-ben egy műfordításkötetem, Stachura Szekerrelarmája, amely ritmikus prózában adta vissza az eredeti lengyel regényt. Ez a munka megismertette velem a prózaiság izgalmát. Akkoriban novellát is írtam, meg is jelent az Alföldben. Feléledt a történelmi érdeklődésem is: 1944 kapcsán alkottam víziót a történelemről. Lengyel szakos voltam az egyetemen, és mindez együtt vezetett ahhoz, hogy az MTA Kelet-európai Irodalmak Tanszéki Kutatócsoportjához kerüljek. Itt is doktoráltam klasszikus és kortárs lengyel irodalomból. Az érdeklődésem azonban mindig szélesebb körű volt a szűkebb irodalomnál: a lengyel–magyar történelmi és kulturális kapcsolatok kérdése éppúgy foglalkoztatott, mint például a filmművészet problémái.

– Hogyan lett mindebből prózaiság?

– A gyermekkor tündöklésének első hat oldala – nem függetlenül a Szekerrelarma fordításától – voltaképpen prózavers, amely még 1971–72-ben született. Nagy László ezt gyorsan, puccszerűen le is hozta az Élet és Irodalomban. Évek múltán az az érzés kezdett motoszkálni bennem, hogy ezt nagyregegyéne kellene növeszteni. Még nem tudtam a részleteket, csak azt, hogy a történetnek 1956. november 4-én kell végződ-

nie, amikor a gyermekkorom végképp véget ért. Meg is írtam belőle vagy hatvan oldalt 1981–82-ben, de ezután kicsit visszahőköltem a dologtól: nem akartam anyámat, aki még élt, megbántani a kíméletlen őszinteséggel.

– Ez a gyermekkor meglehetősen hányatottnak, sőt kegyetlennek tűnik a regény alapján. Hogy lehetett még is „tündöklésként” megélni?

– Bármilyen hihetetlen, én boldognak éreztem magam. Határozottan emlékeztem öt-hat éves korom képeire, de abban is biztos voltam, hogy olyan regényt kell írnom, amely nem egyszerűen önéletrajz, hanem korrajz is.

– Nyilván ez a történelmi háttér, a sajátos atmoszféra keltette fel a filmesek érdeklődését.

– Az én regényemben 1956 csak érintőlegesen szerepel, így szívesebben venném, ha a filmet sem a mostani ötvenhatos filmdömpingbe sorolnák be. Úgy képzeltem, hogy nagylélegzetű költői vízió lehetett volna, duplázott szereplőkkel, a hat- és tizenegy éves gyerek szemzőgéből. Aztán a kiváló filmes munkatársak, így a forgatókönyvíró Zahora Mária meggyőzték arról, hogy a kompromisszum jól tesz a befogadásnak: a filmbeli gyerek végül tízévesen érkezik Budakeszire az iskolába és a szanatóriumba; a leölt fiatal munkás, Mária László pedig társfős szereplővé lép elő. A film így lényegében a könyv utolsó részére, az ötvenhatos történeteket rögzítő budakeszi mozzanatokra koncentrál: kimarad az érdeki, a mezőcsáti és a nagymamavonali. A líra mellett viszont van benne humor is, cselekmény is.

– Milyen élmény az írónak látni, ahogy megelevenedik az általa papírra vetett történet?

– Sokat segít a hitelességérzet kialakulásában, hogy Drabik János producer jóvoltából a sztorit az eredeti helyszíneken, Budakeszin és Pátyon forgatták. Sikerkült átmenteni az eredeti nézőpontot is: ötvenhatot alulnézetből, nem a hőskultusz kíváncsi szemével, hanem a rácsodálkozó gyerek szemzőgéből mutatja meg a film. A gyermekszereplő Veégh Szabolcs mellett pedig a kortárs színjátszásunk színe-java szerepel a produkcióban, mint például László Zsolt, Hollós Frigyes, az anyát Nagy-Kálózy Eszter, Mária Lászlót Huszár Zsolt játszsa, míg Kovács Lajos szanatóriumi gondnokot, Koltai Róbert tanárfigurát alakít. Igazi élmény látni, hogy kiváló filmművészeink miként képesek pár villanásból, röpké jelenésből is valóságos főszerepet formálni.

– A XX. századi lengyel történelem sorsfordulóiról írt, most megjelent kötet voltaképpen esszé tanulmányokat tartalmaz. Van közönsége az ilyesminek a mai, némiképp eleskélyesedő honi szellemi életben?

– Biztos vagyok benne, hogy a lengyel történelem ismerete a szembetűnő párhuzamosságok miatt segít megérteni velünk saját múltunkat is. A könyv a Csonka és a Visztulánál és a Balti-tengernél címet viseli, s arról igyekszik meggyőzni az olvasót, hogy ha egy nép bízik önmagában, nemcsak a mindenkorai túlerővel képes dacolni, de már-már természetfeletti történelmi bravúrokra is képes. A Visztulánál, Varsó alatt 1920 augusztusában a lengyel hadsereg Pilsudski marsall vezetésével feltartóztatta a bolsevik Vörös Hadsereget, lényegében gátat vetve annak, hogy Lengyelország a Szovjetunió szerves része legyen. A Balti-tenger partján, Gdanskban pedig a Szolidaritás vitt végbe csodaszámú történelmi tettet. E két mérőidő között

szorítva veszem sorra a XX. századi lengyel sorsfordulók kulcsszavait: foglalkozom a katyni mészárlással és a Lengyelországot felosztó Molotov–Ribbentrop-paktummal éppúgy, mint az 1943. április–májusi varsói gettófelkeléssel és az 1944. augusztus–szeptemberi varsói felkeléssel. Magyar szemmel különösen érdekes a tizenhatok pere 1945 márciusában, miután a szovjet Szerov NKVD-s tábornok tárgyalási ajánlattal törbe csalta és letartóztatta a londoni lengyel kormány lengyelországi földalatti képviselőit. Ez történetesen az a Szerov tábornok volt, aki tizenegy év múlva, 1956-ban ugyanezzel a recepttel, tárgyalási ajánlattal törbe csalta és letartóztatta Maléter Pált és társait. Ha Maléterék ismerték volna a lengyel történelmet, talán nem mentek volna el Tököldre.

– A történész számára kirajzolódott-e valamiféle különbség a lengyel és a magyar szocializmus időszaka között?

– Határozottan. A lengyelek bizonyos vonatkozásokban egészen más utat jártak. Érdekes adalék például az, hogy az első lengyel szamizdat Hruscsovna és XX. pártkongresszuson elmondott titkos beszéde volt. A varsói pártbizottság változásokra eltökölt titkára utasítást adott a beszéd háromszáz példányban való kinyomtatására és megbízható pártvezetői körökben való terjesztésére, de a nyomdászok – akik nem mellékesen jó kis üzletet csináltak ebből a fokozott kereslet miatt – negyven-ötvenezer példányban nyomták ki. A későbbi virágzó szamizdatkultúrában is egyszerű volt jelen a vakmerőség és a gyakorlatiasság. Foglalkoztam például az 1956. júniusi poznanai munkásfelkelés kiváló okaival, s azt találtam, hogy a magyar ötvenhat előképe is tekintett felkelés azért robbant ki, mert a Sztálin Művekben elsikkasztották a túlóráért járó prémiumot. A gazdasági követelések azonban gyorsan átcsaptak politikai követelésekké: a nagygyűlésen már Katynt és a Molotov–Ribbentrop-paktumot is nyíltan elítélték. Foglalkoztatott Gomulka 1970. decemberi bukása, a Szolidaritásnak pedig két fejezetet is szenteltem, egyet Walesának, egyet meg a hadiállapotot előkészítő és bevezető Jaruzelskinek. A hadiállapo-

Kovács István költő, író, történész, műfordító.

1945-ben született Budapesten. Az ELTE lengyel–történelem szakán, illetve a varsói és a bécsi egyetemen tanult. Volt napközis tanár, dokumentátor, levéltáros; később az MTA Kelet-európai Irodalmak Tanszéki Kutatócsoportjában, majd az ELTE lengyel tanszékén dolgozott. A rendszerváltozás után 2003-ig néhány éves megszakításokkal a varsói nagykövetség kulturális tanácsosa, illetve krakkói főkonzul, közben négy évig a Pázmány-egyetem lengyel tanszékének vezető docense volt. Tagja a magyar–lengyel történész-vegyszabotárságnak, a Történettudományi Intézet munkatársá. Hat verses- és egy prózakötet mellett két könyvet írt Bem Józsefről, több munkát a lengyel történelem magyar vonatkozásairól, a lengyel filmről, s beszélgetéskötetet publikált Ryszard Kapuscinskival. József Attila-díjas, Déry Tibor-díjas, s megkapta a lengyel irodalmi alap fordítói nagydíját is.

tot a mi sajtónk egyébként az enyhébb „szükségállapotnak” ferdítette.

– Nyilván visszamenőleg, egy emberöltő távlatból is igazolja a kérdés, hogy Jaruzelski fellépése hosszabb távon megmentette-e Lengyelországot a nyílt szovjet katonai intervenciótól?

– Az időközben hozzáférhetővé vált információk szerint meggyőződésem, hogy Jaruzelskinek nem tulajdoníthatunk ilyen „nemzetmentő” szerepet. Moszkva nyilvánvalóvá tette, hogy az afganisztáni bevonulás mellett nem tud még egy frontot megnyitni, a lengyelek intézkedik el a dolgot maguk. Ez történt. Folyamatosan történnek kísérletek azonban a történelem átírására – nemcsak nálunk, hanem Lengyelországban is.

– Történelmi, publicisztikai érdeklődése nemcsak Lengyelországra, hanem például Litvániára, sőt hazai jelenségekre is kiterjed...

– Varsói kulturális tanácsosként 1990-től 1994-ig, illetve krakkói főkonzulként 1994-től 1995-ig, majd 1999-től 2003-ig nemcsak a lengyel kulturális vonatkozásokra, hanem az egész térségre nagyobb rálátásom nyílt. A kulturális diplomácia elég érdekes ahhoz, hogy naplószerűen, egyfajta kordokumentumként és az én felfogásomban aktuális programként rögzítem. Megkerülhetetlennek éreztem papírra vetni a gondolatim példaként a 2004. december 5-i népszavazási drámáról is, amelyet legszívesebben a „bendősovinizmus” megnevezéssel illetek. De érdekesnek tűnik egymás mellé szerkeszteni a március tizenötödikekre írott megemlékezéseket is 1973-tól napjainkig, s megtenni ugyanezt az október 23-i megemlékezésekkel is, értelem szerint 1990-től kezdődően. A tervezett publicisztikai kötetből nem hagyhatok ki egy függelékem sem: az általam ajánlott olvasmányok jegyzékét a térség irodalmából.

– Lengyelországi ismertsége, a díszpolgári címek sora imponáló. Nem furcsa, hogy munkájának hazai elismerése nincs mindezzel szinkronban?

– A lengyelek mindig elismerték és számon tartották azokat, akik érdemben foglalkoztak a népükkel és kultúrájukkal. Őt könyvem jelent meg lengyelül, többek között az 1948–49-es magyar szabadságharcban való lengyel szerepvállalást feldolgozó Mindvégig veletek voltunk. Ezt a könyvet 2001-ben a legjobb lengyelül megjelent közép-európai történelmi munkának járó Wereszky–Felczak-díjjal jutalmazták. Ennek volta képpen kiegészítése a megjelenés előtt álló lexikon. A lengyelek értékelik a kapcsolatteremtő igyekezetet is, a lengyel–magyar barátság pedig átmentendő érték számunkra. Ez azért különösen nehéz feladat, mert ez a barátság rendszerint a történelem drámai helyzeteiben működik, békeidőben új, más eszközöket kell találni. A magyar kultúrát illetően pedig nem egyszerű a lengyelekben tudatosítani olyasmit, ami itthon sincs tudatosítva.

– Önnek ez mégis egészen jól sikerült...

– A kezemre játszott, hogy Krakko épp a főkonzul-ságom alatt volt Európa kulturális fővárosa. Ennek oldalvén három reprezentatív magyar képzőművészeti albumot is sikerült kiadni, egyet az impresszionizmus sodrában címmel, egy másikat a XX. századi magyar fotóművészetéről, illetve Csere Áron 1956-os albumát. Ezek mind ottani kiállításokhoz társultak, s a rugalmas magyar múzeumok jóvoltából soha nem látott minőségű és élénk érdeklődést keltő tárlatokat lehetett a lengyel közönség elé vinni. Igaz, ehhez rengeteget kellett szervezni, lengyelországi támogatókat is találni, a rendelkezésre álló pénzkeret ugyanis nem tette volna lehetővé, hogy tizenhét kiállítást hozzonk tehető alá. Ehhez az kellett, hogy a kiállító művészek nálunk lakjanak Krakkóban, a tárlatok anyagát pedig nemegyszer a feleségem vitte ki autóval. Mégis változtatlanul úgy vélem, hogy így kellett csinálni. Örömmel gondolok vissza arra, hogy tizenöt magyar könyv – többek között három Mára-kötet – lengyelül való megjelenését segíthettem. Ezek a lényeges dolgok, nem a díjak. Épp azért nem is bűnnek, hanem hibának tartom, hogy a krakkói magyar főkonzulátus be- zárasának tervével foglalkoznak az új külpolitikai elképzelések jegyében...